

GİRİT İSLAM EYTAM İDARESİ NİZAMNAMELERİ VE ADADAKİ SOSYAL VE EKONOMİK YANSIMALARI (1869-1897)

Mehmet ÇANLI

Prof. Dr.

Hitit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

mcanli4545@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3623-5568>

Zeynep Nur DEMİR

Yüksek Lisans Öğrencisi

Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

zeynepdemirr1313@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-2750-4072>

DOI: 10.31834/ortadoguvegoc.1801265

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 10 Ekim/ 10 October 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 9 Aralık / 9 December 2025

Yayın Tarihi / Published: 17 Aralık / 17 December 2025

Yayın Sezonu / Pub Season: Aralık / December

Atıf / Cite: Çanlı, M. ve Demir, Z. N. (2025). Girit İslam Eytam İdaresi Nizamnameleri ve Adadaki Sosyal ve Ekonomik Yansımaları (1869-1897). Ortadoğu ve Göç, 15(2). ss. 130-182 .

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and checked via a plagiarism detector.

Öz

On dokuzuncu yüzyılda başlayan milliyetçilik akımı Girit Adasındaki Rumları da etkilemiştir. Avrupalı emperyalist devletlerinde etkisiyle Adada daha da hız kazanmıştır. 1866 yılındaki Adadaki Rum isyanıyla özerk yönetimin temeli atılmış oldu. 1868 yılında Girit Vilayet Nizamnamesiyle Müslim ve Gayrimüslim halkın siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan birtakım ayrımlar yapılarak teşkilatlanması sağlanmıştır. Bunlardan biri de vakıf ve yetim idareleri olmuştur. Devlet, 1830 yılından itibaren yetimler konusunda birtakım tedbirler almasına rağmen başarılı olamamıştır. 1869 ve 1870 yılından itibaren Müslim ve Gayrimüslim yetim idarelerini ayırarak yeni bir teşkilatlanmaya gitmiştir. Ele aldığımız bu çalışmada 1869-1987 yılları arasındaki İslam Eytam İdaresi ve Sandıklarının kurulması ve nizamnameleri ve tarihi süreç içerisinde geçirdiği evreler üzerinde durulmuştur. Eytam idaresi ve sandıklarının kuruluş amacı yetim haklarının korunması ve paralarının değerlendirilmesi olmasına rağmen 1830 yılından incelediğimiz döneme kadar işlevini yerine getiremediği gibi vasilerin ve görevli memurların elinde yok olma derecesine gelmiştir. Devlet, usulsüzlükleri engelleyemediği gibi eytam sandıklarında biriken paraları kendi finansmanı için kullanma yoluna gitmiştir. 1869 yılından 1878 yılına kadar olan sürede devlet, eytam idaresi ve diğer idari birimlerde merkeziyetçi bir yönetim tarzı belirlerken, 1878 yılından sonra bu politikasından vazgeçerek yetki ve sorumluluklarının büyük bir kısmını yerel halka devretmiştir. Aynı zamanda içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılardan dolayı da bu idareye birçok sosyal sorumluluklar yüklemiştir. İncelenen konu hakkında ikinci el kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Mevcut çalışmalarda da birçok hatalı bilgiler içermektedir. Yapılan çalışma, tamamen arşiv kaynaklarına dayalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Girit Vilayeti, İslam Eytam İdaresi, Hıristiyan Eytam İdaresi, Evkaf ve Eytam Nizamnamesi, Girit Vilayet Nizamnamesi.

**REGULATIONS OF THE ISLAMIC ORPHANAGE
ADMINISTRATION OF CRETE AND THEIR SOCIAL AND
ECONOMIC IMPLICATIONS ON THE ISLAND (1869-1897)**

Abstract

The wave of nationalism that began in the nineteenth century also affected the Greeks on the island of Crete. It gained momentum on the island under the influence of European imperialist states. The foundation for autonomous administration was laid with the Greek uprising on the island in 1866. In 1868, the Cretan Vilayet Regulation provided for the organization of the Muslim and non-Muslim populations with certain distinctions in political, social, and economic terms. One of these distinctions was the administration of foundations and orphans. Although the state took certain measures regarding orphans starting in 1830, it was unsuccessful. Starting in 1869 and 1870, it separated Muslim and non-Muslim orphan administrations and moved towards a new organization. This study focuses on the establishment and regulations of the Islamic Orphan Administrations and Funds between 1869 and 1987 and the stages they went through in the historical process. Although the purpose of establishing orphan administrations and funds was to protect the rights of orphans and manage their money, from 1830 until the period we examined, they failed to fulfill their function and were on the verge of disappearing in the hands of guardians and officials. The state was unable to prevent irregularities and resorted to using the money accumulated in orphan funds for its own financing. From 1869 to 1878, the state adopted a centralist management style in the orphan administration and other administrative units, but after 1878, it abandoned this policy and transferred a large part of its authority and responsibilities to the local population. At the

same time, due to the political and economic difficulties it faced, it also imposed many social responsibilities on this administration. There is very little information available in secondary sources on the subject under review. Existing studies also contain many inaccuracies. This study is based entirely on archival sources.

Keywords: Crete Province, Islamic Orphan Administration, Christian Orphanage Administration, Endowments and Orphan Regulations, Crete Province Regulation.

Giriş

Girit Adası coğrafi olarak Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının ortasında bulunan ve Ege Denizi ile Akdeniz'in kesiştiği bir noktadadır. (Mansel 1988, s. 5) Konumu itibarıyla askeri stratejik açıdan büyük öneme sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyete merkezlik yapmıştır. 1699 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Hakimiyetle birlikte imtiyazlı bir konumda idare edilen Ada, birçok açıdan ayrıcalıklı bir yapıya sahip olmuştur. Örneğin Osmanlı merkezi yönetimi, bölgenin din ve mezhep işlerine karışmadığı gibi yabancı evliliklere izin vermiştir. Meydana gelen neslin Rumca konuşmasına da müdahale etmemesi sonucu zaman içerisinde Adada farklı bir kültürel yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Adada idari yapı Tanzimat öncesinde üç bölgeye ayrılmıştır. Tanzimat'ın başlarında bir süre Mehmet Ali Paşa'nın idaresinde kaldıktan sonra 1864 yılında yapılan düzenleme ile 1868 yılında merkezi Hanya olmak üzere beş liva yirmi kazaya ayrılmıştır. (Adıyeke, 1994, s. 39)

Bölgedeki nüfusun çoğunu Müslümanların oluşturduğu adada, bu durum on dokuzuncu yüzyılın başlarında Rum isyanlarının başlamasıyla birlikte değişmiştir. Örneğin 1856 yılında Girit'in nüfusunun beşte üçü Hıristiyan ve kalanı

Müslümanlardan oluşmaktadır. Buna karşılık arazinin üçte ikisine Müslümanlar sahiptir. (Sivridağ, 1990, s. 9) 1866 isyanından sonra nüfus dağılımı sürekli Rumlar lehine değişmeye devam etmiştir. Örneğin 1875 Girit Vilayet Salnamesine göre toplam nüfus, 237, 931'dir. Bu nüfusun 93,126'sı Müslümanlardan oluşurken, 134, 460 kişisi de Hıristiyanlardan meydana gelmiştir. (Salname-i Vilayet-i Girit, (H. 1310), s. 98-102) 1890 ve 1894 yılı resmi nüfus istatistiklerine göre Müslüman nüfus yüzde otuz civarında olduğu görülmektedir. (Adıyeke, 1994, s. 95) Gayri resmi ise daha azdır.

Girit'teki isyanların başlangıcı on dokuzuncu yüzyılın başlarında Yunan isyanlarının ortaya çıkmasıyla ilişkilidir. Bunun en büyük sebebi siyasi olsa da genel olarak ekonomik nedenlerin de etkili olduğu söylenebilir. (Kara, 2007, s. 19) Bununla birlikte Ada halkı 1866 yılında Yunanistan, Fransa ve Rusya'nın kışkırtmaları sonucunda isyana başlamıştır. Bu isyan bastırılmış olmasına rağmen emperyalist devletlerin baskısı sonucunda Osmanlı Devleti, Adada birtakım reformlar yapmayı kabul etmiştir. (Pınar, 2008, s. 1-22) Bunun sonucunda yapılacak reformlarla ilgili olarak 1868 yılında Girit Vilayet Nizamnamesi yayınlanmıştır.

Girit Adasıyla ilgili bu döneme dair birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan çalışmalar daha çok siyasi olaylar ve bölgedeki Rum isyanları konularında yoğunluk kazanmaktadır. Bu çalışmada ise 1869-1897 yılları arasında Adada kurulan İslam Eytam İdaresi ve Sandıklarının nizamnameleri, talimatları ve bu hukuki belgelerin Adadaki sosyal ve ekonomik yansımaları ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle 1868 Girit Vilayet Nizamnamesi öncesi Adada bulunan yetimlerin genel durumu özetlenecektir. Bundan sonra 1868 Girit Vilayet Nizamnamesi ile yeniden şekillenecek olan yönetimde İslam Eytam İdaresi ve Sandıklarının nizamnameleri ve bu nizamnamelerde yapılan ilave ve tadilatlar üzerinde durulacaktır. Ayrıca yetimler konusunda çıkarılan hukuki metinlerin, Adada ortaya çıkan siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlara ne kadar çözüm getirdiği; Müslim ve Gayrimüslim eytam idaresi ve sandıklarında ortaya çıkan bazı problemler ele alınacaktır.

Girit Vilayetindeki Yetimler ve Uygulamaları

Girit meselesinin 1830'lu yıllarda ortaya çıkmasından itibaren devlet, burada her konuda olduğu gibi yetimlerle ilgili olarak da birtakım tedbirler almıştır. İstanbul'da 1851 yılında Emval-i Eytam Nezaretinin kurulması (Çanlı, 2020, s. 1303-1304) öncesinde Adada, ilkel bir şekilde eytam sandıklarının

kurulduğu, müdür ve çalışanlarının atandığı ve şirket usulü işlem yapıldığı bilinmektedir. Şirket usulünde sandıkta biriken paralar, bölgenin saygın tüccarlarına verilmekte kâr-zarar hesabı üzerinden işletilmektedir. Bu durum birçok usulsüzlüğe neden olmuş ve yetimler zarar görmüştür (CB. DAB. (BOA), I-SD-00013-000615-005-002 (11 Ekim 1868).

Yapılan usulsüzlükler, Resmo Sancağı Kadısı ve Kâtibi Mustafa Efendi'nin, 8 Ağustos 1835 tarihinde Hanya Kadısına gönderdiği bir yazıda (CBDAB (BOS) VGM. Adalar Şer'iyye Sicili Defteri, ŞSC-d-00016)': bazı memurların kurallara uymadığı; kendisi de dahil olmak üzere mahkemede görevlilerin, yeni çıkarılan kanunları bilmediklerini beyan etmiş ve Hanya Kadılığından bilgi istemiştir.

Hanya Kadılığından Resmo Sancağına verilen cevapta, eski görevlilerin acemi ve liyakatli olmadığı belirtilmektedir. Görevlilerin taraflı kişilerden oluştuğu, kudretli kişilerce mahkemeye gidilmeden terekelerin başkası tarafından hazırlanıp imzalatılmaktadır. Buna göre de işlem yapılmaktadır. Bazan vefat eden kişilerin terekeleri hiç yazılmamakta ve yetim malları resmiyete geçirilmemektedir. Şikâyet üzerine bazan mecburen kayda geçirilmekteydi.

---

¹ Resmo Sancağı Eytam Muhasebe Defteri 291 sayfadır. 1835-1842 yılları arası hükümleri içermektedir.

Bu aksaklıklar üzerine yapılan düzenleme ile eski memurlar görevden el çektirilerek yerine liyakatli kişiler atanmış ve tereke yazımı ve yetim malları ile ilgili birtakım kurallar getirilmiştir. Bu kurallar, on madde şeklinde Girit Adası kadı ve naipliklerine gönderilmiştir. Buna göre vefat eden kişinin iki yaşına kadar olan yetim çocuklarına kalan ev eşyaları ile günlük hayatta lazım olacak olan malzemeler alınmayacak ve terekeye yazılmayacak sadece eğer kıymetli eşyaları varsa yazılacaktı.

Ölen kişinin borcu varsa geriye kalan mallarından yeteri kadarı satılarak borçları ödenecek ve terekede ev varsa bu ev, yetim mağdur edilmeden satılarak borç ödenecekti. Ancak alacaklı kişiye borcu ile ilgili yemin ettirilecektir. Yetime miras kalan evin satılması en son çare olacaktı. Terekede hayvan varsa vasi, yetim adına satın alıp işletebilecekti. Ölen kişinin yetimine günlük hayatta yetebilecek mal kalmışsa bunlara dokunulmayacak ve aynı şekilde kira geliri olarak kendine yetecek şekilde bir geliri varsa buna da dokunulmayacaktı.

Hanya Kadılığının yazısında Resmo Kadılığından yetim malları defterlerinin tekrar gözden geçirilmesini ve vasilerin denetiminin yapılmasını istemişti. Bunun yanında vasilerin ve başkalarının elinde kalan yetim malları tespit edilerek kayıt altına alınmasını talep etmişti.

Müslüman terekeleri ve yetim hakları bu şekilde yapılırken Gayrimüslimler, 1856 yılında elde ettikleri vasiyet usulü imtiyazı ile konu tamamen kendi iç hukukuna bırakılmıştır. (Eryüksel, 1998, s. 333-334; Kızıldağ Palta, 2023, s. 271) Ancak şikayetlerin artması üzerine; 1861 yılında çıkarılan ve daha sonra sık sık tekrarlanacak olan irade ile Gayrimüslim terekeleri hakkında teşvik edici kolaylıklar getirilmiş ve yeni bir işleyiş tarzı belirlenmiştir. 14 Ağustos 1861 (Düstur I. Tertip 4, H. 1299, s. 298-300) tarihinde yayınlanan iradede Gayrimüslim terekeleriyle ilgili daha önce birçok emir gönderilmiş olmasına rağmen bunların uygulanmadığı veya anlaşılmadığından birçok suistimaller meydana geldiği yer almaktadır. (CBDAB (BOA), ŞD-02371-00031-030-001 (14 Ağustos 1861))

İradeye göre Gayrimüslimlerin terekeleri, şer'i mahkemelerin dışında gerçekleştiği için vefat eden kişinin yakınları tarafından talep edilmedikçe mahkemeler bunlara müdahale etmeyecektir. Mirasçılar kendi aralarında anlaşamadığı takdirde ve mahkemeye müracaat ettiğinde mahkeme, kendi hukuklarına göre terekeleri yazacaktı. Yetim bulunmayan terekelere karışılmayacak, yetimi varsa hükümetin denetimine tabi olacaktı. Yetimin kimsesi yoksa bağlı bulunduğu cemaatin ileri gelenlerinden birisi vasi atanacak ve yetimin malı vasiye teslim edilecektir. Eğer vefat eden kişinin yakınları istekte

bulunursa yetimler, Müslüman yetimleri gibi işlem görecektir. Mirasçılar arasında deli ve kayıp gibi kişiler varsa, bunların hukukları Müslüman hukukuna göre işlem görecektir. Mirasçısı olmayan Gayrimüslimlerin malları hazineye kalacaktır. Vefat eden kişinin vasiyeti varsa aynen uygulanacaktır. Ancak vakıf ve miri arazilerle ilgili vasiyet geçerli olmayacaktır.

Konuyla ilgili birçok emire, Müslim ve Gayrimüslim tereke ve yetimleriyle ilgili tedbir alınmasına rağmen usulsüzlükler zamanla daha da kötüleşerek devam etmiştir. 1866 yılında Adada meydana gelen isyanlar sonucunda Girit'te her yönden yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler, 20 Ocak 1868 tarihinde Girit Vilayet Nizamnamesi şeklinde yayınlanmıştır. Nizamnamede, Müslim ve Gayrimüslimlerin tereke ve yetimlerle ilgili konular az da olsa yer almıştır. Nizamname ile Adada vergi affı getirilmiş ve Ada halkı askerlikten muaf tutulmuştur. Ayrıca birçok siyasi, sosyal ve ekonomik ayrıcalıklar getirilmiştir. Yetimlerle ilgili sorumluluklar ise oluşturulan liva, kaza ve köy meclislerine devredilmiştir. (Düstur I. Tertip 2, H. 1289) Örneğin nizamnamenin 69 maddesinde, köy ihtiyar meclislerinin görevlerinden biri de Hıristiyan vasiyetnameleri, vasi ve velilerinin görevini yapıp yapmadığını denetlemektir. Hıristiyan yetime ebeveyninden kalan miras beş bin kuruştan

fazla ise ihtiyar meclisleri bu davaya bakamayacak ve İstanbul Fener Patrikhane mahkemesine havale edecektir. (Düstur I. Tertip 2, H. 1289, Madde 71, s. 669) Bunu da vilayet meclisi denetleyecektir. Müslüman terekeleri ise liva merkezlerinde bulunan İslam meclislerinin denetiminde şer'iyeye mahkemelerinde uygulanacaktır. (Düstur I. Tertip 2, H. 1289) Madde 70, s. 669).

Girit Vilayet Nizamnamesinin yirmi sekizinci maddesine göre Girit genel meclisinin görevleri çerçevesinde ele alınan konulardan biri de her iki toplumun ibadethaneleri, vakıfları, yetim malları ve kabristan gibi konuları genel mecliste ya da karma mecliste değil her grubun iç meselesi olduğundan dolayı kendi içerisinde tartışılacaktır. (Düstur I. Tertip 2, H. 1289, s. 686).

Girit İslam Eytam İdaresi ve Sandıklarının Kuruluşu ve İlk Nizamnamesi (Talimatnamesi)

20 Ocak 1868 tarihinde yayınlanan Girit Vilayet Nizamnamesi sonrasında Adada, kısa sürede yeni düzenlemeler gereği meclisler oluşturulmuştur. Bu nizamnamenin yirmi sekizinci maddesi gereği Müslüman Meclisince İslam Eytam İdaresi ve Sandığı Nizamnamesi, Ekim 1869 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (CBDAB (BOA), Y-EE-0007-000009-001 (26 Nisan 1879). Hıristiyan Eytam İdaresi ve Sandığı Nizamnamesi ise

Gayrimüslim Meclisi tarafından 2 Mayıs 1871 tarihinde hazırlanıp merkeze gönderilmiştir. (CBDAB (BOA), ŞD-02371-00031-026-001. (12 Mayıs 1872) Ancak Şura-yı Devlet ve Sadarete yıllarca bekletilmiştir. Bekletilme nedeni daha çok merkezin yetkilerini taşra ile paylaşılmasına istekli olmamasından kaynaklanmıştır. Diğer taraftan Nizamname merkezce tasdik edilmemesine rağmen Girit Hıristiyan eytam sandıklarının faaliyete geçtiği görülmektedir.

Hıristiyan eytam idarelerinin nasıl işletildiği konusunda merkezin (İstanbul) de bilgisi bulunmamaktadır. Konuyla ilgili merkezden Girit Valiliğine gönderilen bir yazıda, Gayrimüslim eytam idarelerinin her türlü işleyiş tarzı ve denetimi kendi meclislerine karşı sorumlu olacağı belirtilerek valiliğin de bundan sorumlu olacağı bildirilmektedir. (CBDAB (BOA), A.) MKT-MHM-00476-00015-002-01. (23 Temmuz 1874)

Girit Hıristiyan eytam sandığının işletim sistemi hakkında Girit şer'iyeye sicili defterlerinde az da olsa birtakım bilgiler mevcuttur. Müslim ve Gayrimüslim eytam idareleri, kendi meclislerine karşı sorumlu olduklarından dolayı bilgi paylaşımı yapmamaktadırlar. Girit Hıristiyan Eytam İdaresi ve Sandıkları konusu ayrı bir çalışma konusudur. Konu Fener Patrikhanesi arşivinden faydalanarak ortaya konulması gerekmektedir.

Müslim ve Gayrimüslim eytam idareleri ve sandıkları ile ilgili yayınlanan talimatlar, nizamnameler ve emirlerin çok az bir kısmı düsturlarda yayınlanmıştır. Bunun yanında Girit Adası ile ilgili görevli memurların hazırlayıp yayınladığı mecmualarda (Mecmu'a-ı Nizâmât-ı Girid I, II, III, H. 1310) Ada ile ilgili birçok hukuki metin yayınlanmış olmasına rağmen yetimlerle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun nedeni genel olarak Girit konusunda sürekli emir ve talimatların değişken olmasıdır. Bu değişkenliğin sebebi merkezin, yetkilerini taşra ile paylaşmak istememesi, vilayetteki memurların talan düzenini engellemeye çalışması ve Adadaki Müslüman azınlığın haklarını korumak gibi nedenler şeklinde düşünülebilir. Bu değişkenliği aşağıda İslam eytam idaresi konusu incelenirken göreceğiz.

Girit İslam Meclisinin on dört üyesi tarafından 11 Ekim 1868 tarihinde Sadarete gönderilen bir yazıda, adadaki yetim malları ile ilgili önemli bilgiler verilmektedir. (CBDAB (BOA), I-SD-00013-000615-005-002 (11 Ekim 1868) Yazıya göre Adadaki üç livada otuz beş yıldan beri eytam sandıklarının faaliyet gösterdiği ve müdür ve çalışanları görevlerine devam etmektedir. Eytam sandıkları, şirket usulüne göre faaliyet göstermektedir.

Bu sistemin aksaklıkları nedeniyle merkezden 8 Kasım 1866 tarihinde gelen bir irade ile eytam sandıkları hakkında yeni bir nizamnamenin hazırlanması istenmiştir. Ancak merkez İstanbul’da 1851 yılında kurulan Emval-i Eytam Nezaretinin nizamnamesi olmasına rağmen Adada ayrı bir nizamnamenin hazırlanması uzun bir süre almıştır.

Girit İslam Meclisince yapılan çalışmalar sonucunda yirmi bir maddelik İslam Eytam Nizamnamesi hazırlanarak 31 Mart 1869 tarihinde Sadarete gönderilmiştir. (CBDAB (BOA), I-SD-00013-000615-001-001 (31 Mart 1869) Bu nizamname, Şura-yı Devlet Adliye dairesinde değerlendirildikten sonra Ekim 1869 tarihinde sonuçlandırılmıştır. İlk nizamname ile Şura-yı Devletten çıkan karar sonucunda nizamnamenin başlığı değiştirilmiştir. Örneğin Girit İslam Meclisinden gelen ilk nüshada ismi “Suret-i Nizamname-i Emval-i Eytamdır” şeklinde geçmektedir. Ancak bu isim Şura-yı Devlet’te görüşmeler sonucunda “Girit Vilayeti Emval-i Eytamının Suret-i İdaresi Hakkında Talimattır” şeklinde değiştirilmiştir. Yine dikkat çeken başka bir konu da Girit İslam Eytam Nizamnamesi, daha önce hazırlanmış olan Tuna Vilayeti Eytam

Nizamnamesi ile benzerlik göstermesidir. (CBDAB (BOA), I-SD-00013-000615-004-001).²

Girit İslam Eytam İdaresi ve Sandığı talimatnamesi veya nizamnamesinin yirmi bir maddesi, genel olarak tereke yazımı, alınacak harçlar ve vergiler, eytam sandığından alınacak borçlarda ipotek ve kefil konularında birtakım kurallar dile getirilmiştir. Talimatta, eytam idaresinin sorumluluk alanına sadece yetimler girmemektedir. Yetimin yanında deli, yaşlı-bunak, kayıp ve süfeha olan kişilerde aynı statüde yer almıştır.³

Nizamnamenin on yedinci maddesinde yer alan Süfeha kelimesi, talimatnameye göre eğlenceye düşkün, alkol bağımlısı ve batakcı şeklinde geçerken bu terim, Şura-yı Devletin kararında hukuki bir ifade tarzı ile süfeha şeklinde yer almıştır. Şura-yı Devlet, sadece bu konuda talimatnamede değişikliğe gitmiştir. (CBDAB (BOA), I-SD-00013-000615-006-001 (12 Ekim 1868) Diğer maddeler çok az değişikliklerle aynen kalmıştır. Bir kişinin süfeha tanımlanabilmesi için mutlaka şahitlerin yanında yerel ihtiyar meclislerinin oybirliği ile karar vermesi gerekmektedir.

---

² Her iki vilayette özerk olduğu için benzer şartlar nizamnamelerine konulmuştur.

³ 1851 Eytam ve Eramil Nezareti nizamnamesinde ise yetimle birlikte erâmil (dul), alil (sakat), bunak yer alırken, süfeha terimi yoktur.

Süfeha terimi, 1871 yılında hazırlanmış olan Hıristiyan Eytam İdaresi Nizamnamesinde de yer almıştır. Her iki nizamnamede de yer alan başka bir konu da kadınların kefil gösterilmeyeceği konusudur. İslam Eytam nizamnamesinin on beşinci maddesine göre sandıklardan borç alacak ve kefil gösterilen kişilerin oturduğu ev ipotek gösterilmeyecekti. Çünkü kefil gösterilen kadının ipotekli evi borcun ödenmediği durumlarda satılması birçok açıdan sosyal ve ekonomik sıkıntılara neden olduğu bilinmektedir.

Talimatnamede dikkati çeken başka bir konu da eytam müdürünün resmi devlet memuru şeklinde atanmasıdır. Müdür, terekelerden herhangi bir ücret almamaktadır. Görev süresi üç yıldır. Görev süresi bitiminde tekrar atanabilmektedir. Müdürün hesap kitaba aşına olması gerekmektedir. Müdür, Liva ihtiyar meclislerine karşı sorumludur ve onların denetimine tabidir.

Başka bir konu da ipotek meselesi ve faiz oranlarıdır. İpotek, sandıktan alınacak borcun en az üç katı değerinde olması gerekmektedir. Ancak buna uyulduğunu söylemek mümkün değildir. Bazan borca karşılık ipotek gösterilen menkul ya da gayrimenkuller, aynı zamanda Müslim ve Gayrimüslim Eytam sandıklarının ikisine de karşılık gösterilmektedir. Bu sebeple iki sandığın birbirine bilgi vermemesinden dolayı sandıklar ve

yetimler mağdur edilmiştir. (CBDAB (BOA) VGM-ŞSC-d-00049-074 (4 Haziran 1874) Bunun için alınan kararda ipoteğin takdiri yapılırken, köy veya mahalle ihtiyar heyetinin yanında her iki sandık görevlisinin de bulundurulması zorunlu hale getirilmiştir. (CBDAB (BOA) VGM-ŞSC-d-00049-078 (16 Haziran 1874).

Talimatnamede yıllık faizin uygulanmasına bakıldığında kesesi⁴ 6 kuruş on para faiz ödenecektir. Arz talebe göre 5 kuruş on para (Madde 13) (Düstur I. Tertip 1, H. 1289, Madde 13, s. 270-274)⁵ faizle para istikraz edilecektir. Yukarıda verilen oranlara göre Adada yıllık faiz oranları yüzde 12 ila 15 arasında değişmektedir. Sandıkların şirket usulü⁶ para arzında ise bu oran yıllık yüzde 25 civarındadır. Adadaki sandıklarda her iki sisteme göre para istikrazı yapmıştır. Denetimsizlik ve usulsüzlüklerin yoğun olarak yaşandığı Girit'te, eytam sandıklarından kişiye göre para arzı yapılmıştır. Örneğin nizamnamelerde yer almamasına rağmen 1857 yılında devlet, Girit Rüştüye Mektebinin inşası için sandıklardan yüzde on iki faizle borç almıştır. (Maksudyan, 2008, s. 254) Devlet, bu tür

---

⁴ Bir kese: 500 kuruştur. Kese usulü para arzı: Her yetimin parası ayrı ayrı verilecektir. Bir kese beş yüz kuruş hesabı üzerinden istikraz edilmektedir.

⁵ Bu talimatnamede faiz oranları, 1851 Emval-i Eytam Nizamnamesine uygun olarak düzenlenmiştir. Bu nizamnameye göre onu, on bir buçuk kuruştan (%15) verilirdi. Müşteri çıkmadığında kesesi 5 kuruş 10 para yani (%12) ye verilirdi.

⁶ Şirket usulü para arzı: Yetimin parası ortak bir kasaya konulmakta ve kimin olduğuna bakılmaksızın genel olarak istikraz edilmektedir.

borçlanmayı her bölgede yapmış olup, sandıkların en büyük müşterisi konumunda olmuştur.

1876 yılı öncesi ve sonrasında ortaya çıkan ekonomik bunalım döneminde Kandiyeli halkı, faiz oranlarının yüksekliğinden sürekli şikâyet etmiştir. Müslim ve Gayrimüslim ahaliden oluşan dört kişi, Sadarete gönderdiği bir telgrafta faiz oranlarının yüzde on ikiye düşürülmesini istemiştir. (CBDAB (BOA), ŞD-02372-00032-001-001 (29 Eylül 1875) Devlet, halkın isteği üzerine eytam sandıkları ve borçluların haklarını korumak amacıyla birçok af ve kolaylıklar getirmiştir. Örneğin 1871 yılında üç yıllığına Adada, faiz oranları yüzde on iki şeklinde sabitlenmiştir. (CBDAB (BOA), A.) MKT-MHM-00477-00002-001-001 (9 Ocak 1871) Daha sonra 1882 yılında çıkarılan bir nizamname ile Adada 1866 yılı ve sonrasında ekonomik olarak zarar gören halka birçok af getirilmiştir. Bu af çerçevesinde eytam sandıkları ve zarar gören borçlularda faydalandırılmıştır. Ada haricinde sandığa borçlu kişilerin üç yıllığına geçerli olmak üzere faiz oranı yüzde dokuzda sabitlenirken, Girit Vilayetinde bu oran tekrar yüzde on ikide tutulmuştur. (Düstur I. Tertip Zeyl 3, (H. 1300)⁷

---

⁷ Girit Vilâyetinde Bî kudret Medyûnların Sekiz Yüz Altmış Altı Sene-i Milâdisinden Mukaddem Mün'akid Olan Duyûnât-ı Atıkları Hakkında Nizamnâmedir.

1869 Talimatnamesinde dikkat çeken diğer konularından bazıları şunlardır. 1851 Eytam Sandıkları nizamnamesine göre vefat eden bir kişiyi bölgenin imamı, papazı ve muhtarı resmi makamlara bildirmekle mükellefti. (Düstur I. Tertip 1, H. 1289, s. 276-277) Adada ise 1869 Talimatnamesiyle bu sorumluluk, ihtiyar meclislerine verilmiştir. (Madde 1). Yine daha önce sandıkta biriken paralar ağırlıklı olarak bölgenin muteber ileri gelen tüccarları şirket usulü değerlendirirken, talimatnamenin kabul edilmesinden sonra sandıktaki paralar kese usulü her yetimin hesabı ayrı defterde tutularak ve yetimin adına istikraz edilmeye başlanmıştır.

1878 ve 1880 Girit Vilayeti Evkaf ve Eytam İdaresi Nizamnamesi

1869 Girit İslam Eytam İdaresi Talimatnamesi, yaklaşık on yıl süre ile yürürlükte kalmıştır. Ancak 1866 yılı Girit İsyanı ve sonrasında Adada sürekli artan iç ve dış göçler sonucunda Müslüman nüfus azalmıştır. Azalan nüfusa bağlı olarak sosyal ve ekonomik sorunların yanında idari olarak da birtakım sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan biri de vakıflar ve yetim idareleri olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı coğrafyasında vakıfların sayısında ciddi bir artış görülmektedir. Bunun nedeni dini yapıların tamiri, aydınlatılması, buralarda görev yapan görevlilerin ücretleri ve

diğer kamu yararına olan bazı hizmetler vakıflar kanalıyla yürütülmesidir. Kurulan bu vakıfların büyük bir kısmı sahih vakıf olup para vakfı statüsünde işletilmektedir. (Fidan, 2024, s. 515)

Adada köylerden şehirlere başlayan göç ve sonrasında buralarda işlevsiz kalan dini yapıları ayakta tutan vakıflar lağvedilmiştir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde 1876 yılı öncesi ve sonrasında devam eden siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar sonucunda nüfusun azalmasına bağlı olarak Adada vakıflar ve eytam idaresi birleştirilerek yeni bir düzenlemeye gidilmiştir.

Girit Vilayet Nizamnamesinin 28. Maddesine göre ve 2 Ağustos 1876 yılında merkezden gönderilen bir irade ile Adada, vakıf idaresi ile eytam idaresinin birleştirilmesi istenilerek Girit İslam Meclisince yeni bir nizamname hazırlanmış ve 28 Nisan 1878 tarihinde merkeze gönderilmiş ve aynı yıl içerisinde onaylanmıştır. (CBDAB (BOA), Y-EE-0007-000009-001 (28 Nisan 1878) Hazırlanan nizamname toplam 86 maddeden oluşmaktadır.⁸

---

⁸ Girit Vilayetinden 1878 yılında merkeze gönderilen 86 maddelik Evkaf ve Eytam Nizamnamesi Düsturda aynen yayınlanmıştır. **Düstur I. Tertip**, Cilt 4, s. 648-660. Daha sonra 1880 yılında Şura-yı devlet dairesinde tadil edilen nizamname, Düsturlarda yer almamıştır. Düsturlarda Girit Vilayetiyle ilgili yayınlanmış hukuki belgelerin büyük bir kısmı toplu olarak bir ciltte

Daha sonra Girit valiliğinin 7 Mart 1880 tarihli yazısı (CBDAB (BOA), Y-A-RES-00006-00026-0002-001. (7 Mart 1880) üzerine 1878 Nizamnamesinin bazı maddelerinde tadilata gidilmiştir. Valiliğin yazısında nizamnamenin bazı maddelerine açıklık getirilmesi istenmekte ve konuyla ilgili yirmi beş maddelik soru sorulmaktadır. Şura-yı Devlette yapılan düzenlemeden sonra Nizamnamenin 8, 14, 33 ve 38. Maddelerinde tadilata gidilmiştir. Bununla birlikte Nizamnamenin ikinci faslına üç ve “Eytamın Suret-i İrbahı Hakkında” olan beşinci faslına da altı madde eklenmiştir. (CBDAB (BOA), Y-A-RES-00006-00026-004-001 (3 Temmuz 1880) Bu değişikliklerden sonra 3 Temmuz 1880 tarihinde Nizamname tasdik edilmiştir. (CBDAB (BOA), Y-A-RES-00006-00026-001-003 (3 Temmuz 1880).

Şura-yı Devlette tasdik edilen Nizamname, 97 maddeden oluşmaktadır. Nizamname her ne kadar yedi ana başlıktan oluşmuş olmasına rağmen genel olarak on başlıktan ibarettir. Birinci başlık on bir maddeden oluşan genel kurallar ve esasları içermektedir. Bu başlığın sekizinci maddesinde tadilat yapılmıştır. İkinci başlık, beş maddelik Evkaf ve Eytam heyetlerinin seçimi konusudur. Bu başlığın on dördüncü maddesinde tadilat yapılmıştır. Üçüncü başlık, yirmi üç madde olup seçilen Evkaf ve Eytam heyetlerinin özellikleri ve ortak

---

verilmiştir. Bunlarda herhangi bir düzenlemeye ve kronolojiye tabi tutulmadan verilmiştir.

görevlerinden bahsetmektedir. Bu ana başlık altında bulunan otuz üçüncü maddede tadilat yapılırken, üç madde daha ilave edilmiştir. Dördüncü ana başlık Vakıf meclislerinin görevlerinden bahsetmekte ve sekiz maddeden oluşmaktadır. Burada 1878 Nizamnamesinin 38. Maddesinde tadilat yapılmış ve iki madde ilave edilmiştir. Beşinci ana başlıkta Eytam İdare heyetinin görevleri yirmi maddede ele alınmıştır. Herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Altıncı ana başlık Eytam malları ve işletilmesi hakkındaki kuralları içermekte olup on bir maddedir. Bu bölüme dört yeni madde ilave edilmiştir. Yedinci başlık üç maddelik Eytam ve Evkaf memurlarının maaşları ile ilgilidir. Sekizinci başlık ise vakıf idarelerinin muhasebelerinin görülmesi ve fazla gelirlerinin kullanımı konusunda olup yedi maddeden oluşmakta ve iki yeni madde ilave edilmiştir. Son olarak da dokuz maddeden oluşan ihtar ve yaptırımlardan oluşmaktadır.

1878 Nizamname örneği ile 1880 yılında değişiklik yapılarak tasdik edilen nüshayı karşılaştırdığımızda aşağıdaki değerlendirmeler ortaya çıkmaktadır. Öncelikle her iki nüshanın ortak özellikleri ele alınacaktır. Konu ile ilgili değerlendirmeler yapılırken, 1869 Girit Eytam İdaresi talimatnamesi, 1851 Emval-i Eytam Nezareti (Müdüriyeti) Nizamnamesi ve diğer bazı ilgili nizamnamelerle karşılaştırmalar yapılacaktır.

Her iki (1878-1880) Girit Evkaf ve Eytam Nizamnamesinin başlangıcında nizamnamenin hazırlanma amacı belirtilmektedir. Nizamname, 1868 Girit Vilayet Nizamnamesinin üçüncü babının 28. Maddesi ve 2 Ağustos 1876 tarihli irade gereği hazırlanmıştır. Birinci ana başlıkta genel kurallar ve esaslar ele alınmıştır. Burada eytam müdürlerinin atanma şekli dikkat çekmektedir. 1869 İslam Eytam Talimatnamesine göre eytam idareleri ve müdürler merkezden atanırken, bu iki nizamnamede vakıf ve eytam idareleri ahaliden seçilecek heyetlerden oluşturulacaktır. (Madde 4). Aynı zamanda daha önce ayrı olan vakıf ve eytam meclisleri de bir çatı altında toplanmıştır. (Madde 5). Eytam meclisinin oluşturulmasında 1874 yılında Şeyhülislamlık makamına bağlı olarak Meclis-i İdare-i Emval-i Eytam kurulması etkili olmuş olabilir. (Düstur, I. Tertip 3, H. 1293, s. 551)⁹ Bu idare, yetim idarelerini ve sandıklarının kontrolünü yapmaktadır. Bir bakıma bu idare, yetim idarelerinden gelen kararların temyizini yapan bir üst kurum şeklinde düşünülmüştür. Ancak Adadaki eytam heyeti, İslam Meclisine bağlıdır ve denetimi ve her türlü işleyişi meclise karşı sorumludur.

---

⁹ Bâ İrâde-i Seniyye Teşekkül Eden Meclîs-i İdâre-i Emvâl-i Eytâmın Sûret-i Teşkilini ve Vezâifini Mübeyyin Nizâmnâmedir.

Diğer taraftan daha önce olduğu gibi İslam Evkaf ve Eytam idareleri merkez Hanya başta olmak üzere üç livada (Kandiye, Resmo, Laşid) teşkilatlandırılacaktır. (Madde 6). Kaza ve nahiyelerde teşkilat kurulmayacaktır. Livalarda kurulan evkaf ve eytam meclisleri veya heyetleri bir başkan, iki dâimi ve iki yarı zamanlı üyeden oluşturulacak ve yerel şer'i mahkemelerin denetiminde faaliyet gösterecektir. Ancak sorumluluk meclis başkanında olacaktır. (Madde 7).

Evkaf ve eytam heyet üyeleri ve müdürü göreve başlamadan önce kuvvetli kefile bağlanarak, ellerinden senet alınacaktır. (Madde 9. Herhangi bir usulsüzlük meydana geldiğinde üyelerin hepsi sorumlu olacaktır. Ancak bu durum Şura-yı Devlet tarafından tadil edilerek suçun şahsiliği konusunda karar verilerek usulsüzlüğü kim yapmış ise ona tazmin ettirilecektir. (Madde 8).

Başka bir konu eytam müdür ve çalışanlarının maaşları konusudur. 1869 İslam Eytam Talimatnamesine göre müdürün maaşının yarısı merkezden, diğer yarısı da eytam sandıklarından verilecekti. Yeni düzenleme ile müdür ve çalışanların ücretleri tamamen sandık gelirinden karşılanması kararlaştırılmıştır. (Madde 10). Heyetlerde çalışan görevlilerin maaşları hakkında nizamnamenin 79, 80 ve 81. Maddeleriyle

düzenlenmiştir.¹⁰ Özellikle idari görev ve sorumluluğu fazla olan kişilerin maaşlarının diğer vilayetlere göre aynı görevde bulunan emsallerinden biraz fazladır. Bu ücretler Adadaki livaların önemine göre değişmektedir.

Son nizamname ile evkaf ve eytam meclislerinin seçimi konusunda birtakım değişikliklere gidilmiştir. Daha önce müdür ve diğer üyeler atama usulü görev yaparken, yeni düzenleme ile bu kişiler Girit İslam Meclisi üyeleri tarafından seçimle atanmaktadır. Atanacak olan kişiler, özellikle en ilgili vasi ve mütevelliler arasından oy çokluğu ile seçilmektedir. Seçilen kişiler, vilayetçe onaylandıktan sonra göreve başlamaktadır. (Madde 13). Diğer memur ve çalışanların göreve başlaması ve azli (Madde 16) konusu da seçilmiş heyet tarafından ihtiyaca göre oy çokluğu ile yapılmaktadır. (Madde 14).

Heyetlerde görev alacak kişilerde birtakım mesleki özellikler aranmaktadır. Örneğin müdür, muhasebeci, başkatip ve memurlarda öncelikle okuma yazma becerisi aranmakta ve bu kişilerin hesap işlerinden anlama zorunluluğu getirilmiştir. (Madde 18, 19, 20, 21). Diğer taraftan heyetlerde çalışacak

---

¹⁰ Müdür, merkezden atanma ile göreve başlamaktadır. Maaşının yarısı merkez bütçeden diğer yarısı vilayet bütçesinden olmak üzere 600+600=1200 kuruş almaktadır. 1878 ve 1880 nizamnameleriyle Eytam sandığı bütçesinden verilmek üzere 600 ila 800 kuruşa düşürülmüştür.

kişilerin halkın itimadını kazanmış (Madde 23), dedikoduya meyilli ve şüpheli kişilerin olmaması ve geçmişte herhangi bir suça karışmamış veya ceza almamış olması kuralı getirilmiştir. (Madde 22). Dikkati çeken başka bir özellikte heyetlere seçilecek ve görev alacak memurların otuz yaş ve üzeri olması ve liyakatli olması zorunluluğudur. (Madde 17, 24).

Nizamnamede, çalışanların iş güvenliği açısından birçok maddeler bulunmaktadır. Örneğin çalışanlar, istifa etmedikçe ve herhangi bir sabit suçu olmadığı sürece görevine son verilmeyecek (Madde 26), amirlerin çalışanlara iyi davranması ve memura amirini ve işyerindeki herhangi bir usulsüzlüğü şikâyet etme hakkı verilmiştir. (Madde 28, 29, 30, 31). Her memurun ve heyet üyelerinin Cuma günleri hariç her gün mesai yapması zorunludur. (Madde 27). Ancak eytam sandıklarından para çekmesi ve birine kefil olması yasaklanmıştır. (Madde 32). Sandıktan para çekme ve kefil olma durumu, 1851 ve 1906 genel eytam nizamnamelerine göre yasaktır. (Çanlı-Karavar, 2021, s. 593) Bu durum, 1915 yılına kadar devam etmiştir. (Düstur II. Tertip 7, 1941, s.758-760)

Eytam meclislerinde alınacak kararlar konusunda da birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin alınacak kararlar, oy çokluğu ile alınacaktır. Oylar eşit olursa müdürün oyu iki

sayılacaktır. (Madde 35). Kişilerle idare arasında herhangi bir sorun çıkarsa, durum mahkemeye intikal ettirilecektir. Müdür, muhasebeci ve sorumlu memur davadan dolayı dava vekili tutabilecek ve ücreti mahkemenin sonucuna göre yetimin malından ya da kendisinden tahsil edilecektir. (Madde 33). Heyetlere verilen konuyla ilgili diğer bir yetki, sandığa eski ve yeni borcu olan kişilerin sulh konusunda herhangi bir talebi olduğunda heyete kolaylık sağlamada ayrıcalık verilmiştir. (Madde 37). Başka bir yetki veya ayrıcalık da kız yetim çocuklarının hisselerinin diğer hisselerden ayrılarak güvenilir vekillere verilmesidir. (Madde 38).

Nizamnamenin meclisin görevleri kısmında dini yapıların korunması, tamiri ve bu müesseselerde görevlendirilecek kişilerin vasıflarından bahsedilmektedir. Görevler arasında bulunan ve dikkati çeken bazı işler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan biri 1869 Girit İslam Eytam Talimatnamesinin geçerliliğinin devam etmesidir. (Madde 48). Talimatnamede bulunan eksik veya noksanlıkları yeni nizamname tamamlayacak şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Girit Vilayeti ile ilgili görebildiğimiz kadarıyla çıkarılan bütün hukuki veya arşiv belgelerinde geçmişte yayınlanan bütün talimat, nizamname veya emirlerdeki hükümlerin hiçbiri lağvedilmemiştir. Geçerlilikleri devam etmiştir. Bu durumu

Girit Vilayeti Şer'iyye Sicili Mürasele defterlerindeki birçok hükümde açıkça görülmektedir.

Eytam heyetinin görevlerinden olup ve dikkati çeken bir durumda, yetim ve muadili kişilerin sandıktaki parasının vasinin izni olmadan ve eytam heyetinin oy çokluğu olmadan borç olarak verilmemesidir. (Madde 56). Hatta yetime nafakasından başka zorunlu ihtiyaçlar için de para verilmeyecektir. Yetim idare ve sandıklarının kurulma amacı her ne kadar yetimlerin, mirasçılarından kalan malların değerlendirilmesi ve yetime fayda sağlanması olsa da bu madde, sandıktan para arzına engel teşkil etmektedir. Ancak Girit'teki siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılardan dolayı sandıktan borç alan kişilerin büyük bir kısmı borcunu ödeyememekte ve ipotek gösterdikleri mallara el konulmaktadır. El konulan malların büyük bir kısmı ucuz fiyatla satılarak her iki türlü zarara neden olmaktadır. Hatta satılan malların büyük bir kısmının Gayrimüslimler tarafından satın alınması Müslüman ahalinin fakirleşmesine neden olmaktadır.

Bu durum 2 Ağustos 1874 tarihinde Girit Vilayeti müşaviri Ahmet Hamid Bey'in Sadarete gönderdiği 1868-1873 yılları arasında Müslim ve Gayrimüslimlerin yıllık gayri menkul alım satım istatistiklerini gösteren raporunda açıkça

görülmetedir. (CBDAB (BOA), A) MKT-MHM-00477-00002-004-001 (2 Ağustos 1874)

Tablo 1 Müslim ve Gayrimüslimlerin 1868-1873 yılları arasında yaptığı alım satım Tablosu (CBDAB (BOA), A.) MKT-MHM-00477-00002-001-001).

Yıl	Müslim Satış/Kuruş/P ara	Gayrimüslim Satış/ Kuruş Para	Yüzdeli k Oranı	Müslim satın alma/ Kuruş Para	Gayrimüslim Satın alma/ Kuruş para	Yüzdeli k Oranı
1868	1923857,20	549260	%77.8/ %22.2	1643157	829960,20	%1.98/ %98.06
1869	6396541,20	4055689	% 61.20/ %38.80	4742345,20	5709885	% 45.37/ %54.63
1870	5113687,20	4972317	% 55.67/ %44.33	4037839	6048165,20	% 40.03/ %59.97
1871	5387480,10	5436104,30	% 9.02/ %90.98	4327153,10	6496431,30	% 39.98/ %60.02
1872	43442883,20	4385375,20	% 89.15/ %10.85	3942647,20	4787011,20	% 45.16/ %54.84
1873	4040197,10	5773405,10	% 41.17/ %58.83	3708847,10	6104755,10	% 38/ %62.21
Topla m	27206047,20	25172151,20	%51.94/ %48.06	22401989,20	29976209,20	%42.76/ %57.24

Tablo 1'e göre 1866 Girit isyanı sonrasında Müslüman halkın mal satımında ciddi bir artış görülmektedir. Buna karşılık Gayrimüslim halkın da yüklü miktarda gayrimenkul satın aldığı görülmektedir. Beş yıllık genel toplama bakıldığında bölgedeki nüfus yoğunluğuna göre yüzdeler oranları normal görünmektedir. Müşavir Ahmed Hamid Bey'in raporunda, 1866 yılından itibaren Müslüman halkın bir kısmı şehir merkezlerine göç etmiş, bir kısmının da Anadolu kıyıları (Ege), Libya ve Suriye bölgelerine gitmiştir. Göç sonucunda yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Müslüman halk, her yıl gayri menkulünü satmak zorunda kalmıştır. Diğer taraftan eytam sandıklarına borcu olan ve zamanında taksitini ödeyemeyen Müslüman halkın borca karşılık gösterdiği ipoteklerin de bu satışları arttırdığını söyleyebiliriz. Ahmet Hamid Bey, sadareten Müslüman halkın göç etmesinin yasaklanmasını isteyerek duruma çare bulunması için tedbir alınmasını istemiştir. Emlak alım satımının yasaklanmasının mümkün olmadığı düşünüldüğünde yöneticilerin birtakım tedbirleri eytam idare ve sandıklarındaki düzenlemelerle aldığını söyleyebiliriz. (CBDAB (BOA), A.) MKT-MHM-0477-00002-006-001 (23 Ağustos 1874)

Eytam sandıklarından para arzının zorlaştırılması veya sandıklardaki usulsüzlüklerin önlenmesi amacıyla devlet, bir dönem Adadaki eytam sandıklarında biriken yetim paralarını merkeze (İstanbul'a) göndermesini ve burada değerlendirilmesini istemiştir. (CBDAB (BOA), VGM-ŞSC-d-00049-060 (2 Mayıs 1874) Eytam sandıklarında biriken paralar önceleri esnaf ve hatırlı kişilerce değerlendirilirken, daha sonra yetim adına devlet tahvili alınmaya başlanmıştır. Tarihi süreç içerisinde sandıklardaki paralar, genel olarak devlete iç borçlanma şeklinde devredilmiştir.

Örneğin 1873 yılında Girit Vilayetine bağlı olup eytam idare ve sandıklarının bulunduğu Hanya, Kandiye, Resmo ve Laşid livalarında yetimlere ait toplam 14.362.090 kuruş (143 620,9 lira) sandıklarda bulunmaktadır. Toplam paranın büyük bir kısmı 13.842.967 kuruş 34 para (138 496, 3 lira) faize verilmiş olup geri kalan 523.015 kuruş (5230,15 lira) kasada mevcut olduğu görülmektedir. (CBDAB (BOA), A.) MKT-MHM-00477-00002-003-001 (22 Mayıs 1874); Salname-i Vilâyet-i Girid, H. 1310, s.162)¹¹ Faizde olan paranın büyük bir kısmı, Girit İsyanı sonrasında ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sıkıntılardan dolayı tahsil edilememiş ya da dönemin yöneticilerinin elinde yok olmuştur. Örneğin Hanya Eytam Kâtibi Sıtkı Efendi, daha

---

¹¹ 1891-1892 yıllarında dört sancaktaki sandıklardaki yetimlerin toplam parası 598791 kuruştur. (97 800 Lira)

önce görevli olduğu Kandiye Sancağında iken Kaymakam Nazif Bey'in 930 lirayı zimmetine geçirdiğini Maliye Nezaretine Şikâyet etmiştir. (CBDAB (BOA), A.) MKT-NZD-01021-00003-001 (4 Eylül 1873) Başka bir örneğe mahkeme kayıtlarında rastlamaktayız. Kandiye bölgesinde sandıktan borç alan kişilerin eline geçen para ile kağıt üzerindeki rakamlar birbirini tutmamaktadır. (VGM-ŞSC-d-00049-079 (18 Haziran 1874) Bu tür irtikaplardan dolayı devlet, mevcut kasadaki paraları iç borçlanma Şeklinde merkeze gönderilmesini istemiŐ olabilir.

1878 ve 1880 Evkaf ve Eytam Nizamnamesiyle devlet, Adadaki merkezîyetçi yapıdan tamamen vazgeçmiŐtir. Örneğin eytam idare meclisleri, liva (sancak) merkezlerinde kurulmuş olmasına rağmen kaza ve köylerde de sorumlulukları bulunmaktadır. Daha önce kazalarda bulunan Şer'iyye mahkemeleri, mahalle ve köy muhtarları, imamları ve papazlarının yapmış olduğu görevlerin büyük bir kısmı eytam idare heyetlerine devredilmiştir. Örneğin meclis, mahalle ve köylerde vefat eden kiŐileri tespit etmek ve terekelerini yazmak için (Madde 61) seyyar memurlar istihdam etmeye başlamıştır.

Diğer taraftan kısmen toplumun ıslahı veya asayişini ilgilendiren birçok görev de eytam meclislerine verilmiştir.

Meclisler yetim çocukların ıslahı, okula devamının sağlanması, serseri gezenlerinin ıslahı ve sanata gönderilmesi gibi önemli bir görevi üstlenmiştir. (Madde 62). Meclis, kendi içerisinde mübaşir olarak görev yapan kişi vasıtasıyla yetimler ve vasilerle sürekli iletişim halindedir. Girit Adasında sokaklarda gezen ve hırsızlık yapan çocukların ıslahı, sanatta ve gemilerde çalıştırılmasıyla ilgili hukuki düzenlemeler çıkarılmıştır. Bu talep, 1873 yılında yapılmış olmasına rağmen ancak 1878 veya 1880 nizamnamelerinde yer alabilmiştir. (VGM-ŞSC-d-00049-011 (14 Mayıs 1873))

Yetimlerle ilgili olmamasına rağmen eytam meclislerine verilen bir görev de İslam aileleri içerisinde kavgaların engellenmesi ve özellikle geçimsizlik, boşanma, darp ve yaralama haricindeki olaylara aracılık etme ve barıştırma işidir. (Madde 63)

Nizamnamede eytam meclislerinin sosyal sorumluluk görevlerinin yanında sandıktan para arz etme yönünde sürekli değişen şartlar çerçevesinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Örneğin sandıkta bulunan yetim paralarının değerlendirilmesi başlığı altında her yetimin parası ayrı ayrı olmak şartıyla kese¹² veya şirket usulü olmak üzere meclisin oy çokluğu ile verilmesi kararlaştırılmıştır. (Madde 68). Bu konuda ortak bir karar

---

¹² Bir kese: 500 kuruştur.

yoktur. Her livada farklı uygulanmaktadır. Sandıktan bin kuruştan fazla borç almak isteyen kişiler için kese usulü, daha az almak isteyenler için şirket usulü para arz edilmektedir. Kese ve şirket usulü arasındaki farka bakıldığında kese usulü, 1851 Emval-i Eytam Nezareti Nizamnamesinde olduğu gibi faiz (rıbh) oranı yıllık yüzde 12-15 arasında değişmektedir. Şirket usulü ise 1869 Girit İslam Eytam Talimatnamesine göre yıllık uygulanan faiz (rıbh) yüzde yirmi beş civarındadır. Ancak kese usulü yapılan para arzlarında idare yıllık yüzde iki kesmektedir. (Madde 73). Eytam sandıklarından Müslim ve Gayrimüslim-erkek-kadın ayırımı yapılmadan herkese para arzı yapılmasına rağmen bu kesinti şirket usulü uygulanan sandıklarda, Gayrimüslimlerin İslam eytam sandıklarından borç almasını engellemek amacıyla yapıldığı düşünülebilir.

Sandıklardan borç almanın şartlarından biri kefil gösterilmesidir. 1869 İslam Eytam Talimatnamesine göre borç alacak kişilerden üç kefil istenirken, 1878 ve 1880 nizamnamelerinde bu konuda esneklik getirilmiştir. Örneğin kuvvetli iki kefil ya da varlıklı ve muteber malı olduğuna inanılan bir kefil ile de para arz edilmektedir. (Madde 69). Uygulanan faiz oranları ve kefil konusunda Ada halkı sürekli şikâyetinde bulunmuştur. Bu şikâyetlerin sebebi, yönetimin esnek davranması sonucu nizamnamede daha önceki uygulamalarla bazan tezat kararların alınması olmuş olabilir.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti, memurların usulsüzlük, suistimal ve irtikap suçlarıyla sürekli mücadele etmiştir. Bu konuda hemen her dönemde emirler çıkartıldığı ve ağır cezalar getirildiği bilinmektedir. Örneğin devlet, 1873 yılında mali sorumluluğu olan bütün memurları kefalete bağlamıştır. Bunun için bir nizamname yayınlamıştır. (VGM-ŞSC-d-00049-009 (2 Nisan 1873))¹³ Zaten Nizamnamenin son bölümünde de ihtar ve cezalardan bahsetmektedir. Eytam idare ve sandıkları ile ilgili her türlü hukuki belgenin sonunda sürekli tekrarlanan tehdit ve cezalandırılmadan söz edilmektedir. Bu nizamnamede de evkaf ve eytam idareci ve memurlarının görevlerini suistimal ve irtikap (hırsızlık) ederlerse, ceza kanununa göre cezalandırılacağı belirtilmektedir. (Madde 89). Suistimal ve irtikapta görevlilere yardımcı olan veya göz yuman kişilerde cezalandırılacağı karara bağlanmıştır. (Madde 90). Aynı zamanda bu suç işleyen görevlilerin kendilerinden ve kefillerinden zarar tazmin ettirilecektir. (Madde 92). Ceza alan görevliler bir daha idarelerde görev alamayacaklardır.

---

¹³ Memurinin Kefalet Rabtı Hakkında Nizamname Suretidir. Nizamnameye göre Mutasarrıf, kaymakam, defterdar, muhasebeci, mal müdürü, sandık emini gibi görevde bulunan mülkiye ve maliye memurları kefaletle bağlanacaktır. Bu tür kişilerin İstanbul'da hazine kefalet senetleri bulunacaktır. Sorumluluğu daha düşük memurlar bulunduğu bölgenin yönetimine kefalet senedi vereceklerdir. Senet vermeden memuriyete başlatılmayacaktır. Memura kefil olan kişiler her türlü zarardan sorumlu olacaktır.

İhtar veya son kısımda řu ifadeler dikkat çekmektedir. Bu nizamname, ilerde tadili gerekirse Girit İslam Meclisi tarafından oy çokluğu ile değiştirilebilir denilerek her zaman değişime açık kapı bırakılmıştır. (Madde 94). Aynı zamanda evkaf ve eytam işlerinin dzenli yurütulebilmesi için her zaman hükümetin yani Girit Vilayet idaresinin yardımcı olacağını ve işleri hızlandırılmasını sağlayacağı belirtilmiştir. (Madde 96).

Genel olarak 1869, 1878 ve 1880 Girit eytam idaresi ve sandıklarının nizamnamelerini değerlendirirsek, merkezi yönetim (İstanbul), Girit Vilayetindeki yetimler konusunda başlangıçta merkeziyetçi bir yaklaşım sergilerken, sonraki dönemlerde bundan vazgeçilerek yönetimin birçok erkini sivil halka bırakmak zorunda kalmıştır. Adada sürekli Müslüman nüfusun azalmasına bağlı olarak yapılan şikayetler doğrultusunda zaman süreci içerisinde birbirine tezat emirler, talimatnameler ve nizamnameler çıkarılmıştır. Kısacası tutarlı bir politika uygulayamamıştır.

1878 ve 1880 Girit İslam Evkaf ve Eytam Nizamnamesine genel olarak bakıldığında her ne kadar nizamname, evkaf ve eytam şeklinde isimlendirilmiş olmasına rağmen ağırlıklı olarak eytam idaresi ve sandıklarıyla ilgilidir. Vakıflarla ilgili maddeler çok azdır. Bunlarda da dini yapıların tamiri ve

ibadethanelerde görev alacak din görevlilerinin vasıflarından bahsedilmiştir.

1880 İslam Evkaf ve Eytam Nizamnamesinde Yapılan Değişiklikler

1880 İslam Evkaf ve Eytam Nizamnamesinin yürürlüğe girmesinden çok kısa bir süre sonra tekrar birtakım değişikliğe gidilmiştir. Nitekim Girit İslam Meclisinin yirmi beş üyesi tarafından değişiklik hazırlanarak 16 Nisan 1881 tarihinde Şura-yı Devlete göndermiştir. (CBDAB (BOA), ŞD-02373-00014-004-002 (15 Haziran 1882) Bu talep, Şura-yı Devlette müzakeresi yapıldıktan sonra 25 Haziran 1881 tarihinde tasdik edilmiştir. (CBDAB (BOA), ŞD-02373-00014-003001 (13 Haziran 1881) Değişiklik nedeni, görülen lüzuma binaen şeklinde açıklanmıştır. 1880 Nizamnamesinin 10, 13, 33, 36, 37, 86 ve 87. maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Bu maddelerin bir kısmı vakıflarla ilgili olsa da geneli eytam idaresiyle ilgilidir.

Nizamnamenin onuncu maddesinde evkaf ve eytam masraflarının ayrı tutulacağı ve hesapların karıştırılmayacağı belirtilmektedir. Yapılan değişiklikle her iki birimin gelirlerinden belli oranında meclise harcama yapma izni verilmiştir. On üçüncü maddede evkaf ve eytam heyetlerine seçilen dâimi üyelerin seçimi, vilayet İslam meclisince seçilirken, meclisin yanında muhtarlar ve saygın olarak

görülen vasilerde sürece eklenmiştir. Otuz üçüncü maddede ise idare ile yetim ve yakınları arasında meydana gelebilecek davalarda mahkeme harçları suça göre tayin edilirken, yeni düzenleme ile eytam meclisine bir avukat istihdamı gündeme gelmiştir. Otuz altıncı maddede idarecilerin ve görevli memurların suistimalleri sonucunda ortaya çıkan zararın tazmini konusunda bir yaptırım eklenmiştir. Görevlilerin en küçük bir suistimaline bile beş yüz ila üç bin kuruşa kadar para cezası getirilmiştir. Eytam idaresi ile ilgili değişikliğe gidilen diğer bir madde de seksen altıncı maddedir. Buna göre sağlığında vasi tayin etmeden vefat eden kişilerin yetimlerine, mahkemece yakın akrabalarından birinin tayin edilmesi ile ilgilidir.

Girit İslam Evkaf ve Eytam Nizamnamesinin özellikle eytam kısmında sürekli değişiklikler yapılmıştır. Adada ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sorunların bir kısmı eytam idaresine havale edilerek merkezi ve yerel yöneticilerin halkla olan irtibatı en aza indirmeye çalışılmıştır. Bir bakıma yönetim, sorumluluk almaktan kaçınarak çözümü sivil halkta arama yoluna gitmiştir. Nizamname ve emirlerdeki değişimler, her yıl ya da İslam Meclisinin her yasama döneminde, dönem içerisinde karşılaşılan aksaklıklar, küçük dahi olsa mutlaka merkeze sorulmuş ya da görüş alınarak yapılmıştır. Örneğin 1883 yılında eytam meclis başkanı ve müdürlerin atama süreci

hakkında yapılan değişikte (CBDAB (BOA), I-MTZ-GR-00017-00556-002-001 (8 Haziran 1883) eytam meclis üyelerinden ikisinin, Maarif Meclisinde görevlendirileceği hükmü getirilmiştir.

Adadaki Müslüman nüfusun azalması ve ekonomik durumun daha da kötüleşmeye başlamasıyla evkaf ve eytam meclislerinin görevlerinden bir kısmı,¹⁴ 1884 yılında Vilayet İslam Meclisine devredilmiştir. (CBDAB (BOA), I-MTZ-GR-00017-00583-003-001 (26 Ağustos 1884) 1880 Nizamnamesinin 70, 71 ve 84. Maddelerinde belirtilen duruma göre yetimlere zorunlu nafaka dışında başka bir ödeme yapılamayacak ve sandıklardan yapılan para arzında keseserker usulü sisteminin keseserker usulüne çevrilmesi ile ilgilidir.

1886 yılında gelindiğinde Girit Vilayeti İslam Meclisi, nizamnamede iki ayrı değişikliğe daha gitmiştir. Bunlardan biri evkaf ve eytam meclislerinde çalışan memurların maaşlarının arttırılmasıdır. (CBDAB (BOA), A.) MTZ-GR-00007-00094-001-001 (17 Mart 1887) Diğeri de yetimlerin rüşt yaşı ve eytam meclislerinin sorumluluk alanına giren aileleri tarafından ilgilenilmeyen ve sahipsiz çocukların ve İslam ailelerinin ıslahı konusundadır. Erkek-kız yetimler, kimsesiz ve serseri gezen

---

¹⁴ Aile hukuku ve asayişini ilgilendiren bazı uygulamalar Vilayet İslam Meclisine devredilmiştir.

çocuklar ve yetişkin kişilerin ıslahı için sanata ve okula yönlendirileceği bunun için zor kullanılacağı, bunların kazandıkları paranın sandığa teslim edilip değerlendirileceği belirtilmektedir. Islahı mümkün olmayanlar içinse aileleriyle görüşülüp askeriye veya askeri gemilere verileceği belirtilmektedir.

Karı-koca arasındaki anlaşmazlıkların çözümü, erkeği evliliğin devamı için zorlamak ve hatta cezalandırmaya kadar tedbirlerin alınması, gayri meşru ilişkilerin engellenmesi gibi olaylar evkaf ve eytam meclisinin görevleri arasına eklenmiştir. Cezalandırma evde olmak şartıyla bir günden bir haftaya kadar hapis cezası şeklindedir. Cezanın uygulanması meclisin talebi üzerine bölgenin yönetimi tarafından uygulanacaktır.

Diğer bir değişiklik yetimlerin rüşt yaşının yirmiden yirmi bir yaşına çıkarılmasıdır. (CBDAB (BOA), I-MTZ-GR-00019-00634-005-001 (13 Mart 1887) Osmanlı örfi hukukuna ve Hanifi fıkhına göre yetimin rüşt yaşı yirmidir. İncelenen dönemde bir kişinin askerliğe celbi yirmi yaştır. Adadaki İslam ahalisi, uzun bir süre karışıklıklardan ve ekonomik sıkıntılardan dolayı askerlikten muaf tutulmuştur. Diğer taraftan Adada kötü alışkanlıkların yaygın olmasından dolayı bir yetimin rüştünü ispat etmesi gecikmektedir. Hatta değiştirilen maddede bir

yetimin reşit sayılabilmesi için kuvvetli kefile ihtiyaç duyulmuştur. Vilayetten gelen bu değişiklik talebi Şura-yı Devlette müzakere edildikten sonra 13 Mart 1887 tarihinde tasdik edilmiştir.

İslam Evkaf ve Eytam Nizamnamesi ve üzerinde yapılan değişiklikler, 1887 yılından 1897 Osmanlı-Yunan Savaşına kadar bir süre daha ufak değişikliklerle devam ettirilmiştir. Eytam idaresi, eytam sandığı ve eytam meclislerini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Merkez İstanbul'da 1851 yılında kurulan Eytam Nezaretinin (Müdüriyet) idare, sandık ve meclisinin nizamnameleri ayrı ayrı yayınlanmıştır. Girit eytam nizamnamelerinde ise bu tür bir ayırım yapılmadan tek metin halinde yayınlanmıştır. Metinde, ağırlık idare ve meclis kısmına verilmiştir. Sandıklarla ilgili çok az bilgiye rastlanmaktadır.

Gerek İstanbul merkezin ve gerekse Ada eytam nizamnamelerinin hazırlanması süreci Tanzimat sonrası merkezi yönetiminin ve bürokratlarının böyle bir işle ilk defa karşılaşmış olmasından dolayı başarılı bir uluslararası ve iç politika geliştirememiştir. Bir de Adadaki özerk yönetim ve uygulamalardaki aksaklıkların neden olduğu sorunlar yüzünden işin içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Bu tutum ve davranışlar, nizamname ve talimatname yazılımlarına da nispeten yansımıştır. Örneğin merkez eytam idare ve

sandıkları nizamnameleri ve Ada eytam nizamnamelerinin maddelerine bakıldığında bir düzen içerisinde yazılmadığı, aynı konular metin içerisinde sürekli farklı maddelerde tekrarlandığı görülmektedir.

Başka bir sorun Adada kurulan eytam idareleri liva (il) bazında kurulmuş olup müstakil olarak çalışmaktadır. Denetim olarak her ne kadar mutasarrıfa ve genel valiye karşı sorumlu olsa da Ada İslam meclisine hesap vermektedir. Osmanlı Devleti'nin genelindeki eytam idareleri ise her ne kadar yerel şer'i mahkeme ve mülki idarecilere karşı sorumlu olmasına rağmen İstanbul'daki Şeyhülislamlığa bağlıdır ve sürekli denetim altındadır. Kısacası merkezi yönetimin uyguladığı merkeziyetçi yapıdan dolayı sürekli eytam idareleri emrinde veya denetimindedir.

Diğer taraftan Girit Vilayet Nizamnamesine göre Adada kurulan eytam idaresinin denetimi iki yılda bir İslam meclisince yapılmakta ve denetim raporları Şura-yı Devlete gönderilmektedir. Şura-yı Devlet Dairesinin raporları doğrultusunda Ada İslam eytam idaresi ve sandıkları yürütme yapabilmektedir. Ada eytam nizamnamelerinde sandıklarla ilgili eksik olan bazı bilgileri Şura-yı Devlet raporlarında görmekteyiz.

Nitekim 1869 yılında kurulan İslam eytam idaresinin ilk denetim raporu sonucu Şura-yı Devlet dairesi tarafından incelenmiş ve 1873 yılında yayınlanmıştır. Bu rapor, “Eytam Sandıkları Hakkında Talimat Sureti” şeklinde Girit Vilayetine gönderilmiştir. (CBDAB (BOA), ŞD-02371-00031-036-002. (1873) Talimat, on altı maddeden oluşmaktadır. Genel olarak bakıldığında sandıkların işleyiş tarzından çok sandıklarda yapılan usulsüzlüklerin düzeltilmesi üzerinde durulmuştur. Raporda, özellikle Resmo Livası eytam sandığındaki usulsüzlükler ele alınmış ve uygulanacak sistem üzerinde yoğunlaşmıştır. Örneğin Resmo Livasındaki eytam sandıklarındaki kayıtlar tekrar gözden geçirilerek bir komisyon kurulacaktı. Komisyon, vasiler tek tek çağırarak birlikte yetim hesapları kontrol edilecektir. Komisyon ve vasiler, sandıktaki paraların nasıl değerlendirileceğine birlikte karar verecektir.

1873 yılından sonra sandıklarla ilgili yayınlanmış talimat ve emir çok azdır. 1873 sonrasında ortaya çıkan ekonomik buhranlar, siyasi krizler ve Osmanlı-Rus savaşı sonrasına kadar Adadaki eytam idare ve sandıklarının denetimlerinin yapıldığını söylemek mümkün değildir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1886 yılında sandıklarla ilgili yayınlanmış bir kararname bulunmaktadır. (CBDAB (BOA), I-MYZ-GR-000634-001-002 (20 Haziran 1886) Kararnamede genel olarak

sandıklardaki memurların uyması gereken kurallar ve bazı usulsüzlüklerden bahsedilmektedir.

Adadaki İslam eytam idarelerinin nizamname ve talimatları 1897 yılına kadar devam etmiştir. 1897 yılında başlayan Osmanlı-Yunan Savaşı sonrasında azalan Müslüman nüfusa bağlı olarak tereke, vasilik ve yetim paralarının idaresi aile veya akraba meclislerine bırakılmıştır. (Şenışık, 2016, s. 275) Daha sonra Adada Cemaat-ı İslamiyenin kurulmasıyla birlikte Müslüman ahalinin medeni hukukla ilgili bütün işlemleri buraya devredilmiştir.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılda emperyalizme bağlı olarak artan ticaret ve nüfus hareketleri sonucunda Akdeniz'in merkezinde bulunan Girit Adasını her yönden öne çıkarmıştır. Özellikle Yunanistan'ın bağımsız olmasından sonra Adada başlayan Rum isyanları sandıklarla ilgili birçok sorunu beraberinde getirdi. Çalışma kapsamında incelenen sorunlardan biri, vefat eden kişilerin terekeleri ve arkaya bırakılan yetimlerin mal varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi meselesidir. Devlet 1830 yılından itibaren konuyla ilgili birtakım tedbirler olarak Adada basit bir sandık sistemi kurmuştur. Ancak bu tedbirlere rağmen liyakatsiz memurların atanması, irtikabın önlenememesi ve denetim mekanizmasını yeterince

işletememesi sonucunda uzun bir süre yetim malları vasilerle memurlar arasında yok olmuştur. Adadaki 1866 yılındaki Rum isyanları sonucunda yetim malları yağmalanmıştır.

1868 yılında Ada yönetiminde yapılan reformlar sonucunda daha önce Tuna Vilayetinde (1864) olduğu gibi olduğu gibi burada da Müslim ve Gayrimüslimlerin kabristan, vakıf ve aile hukukuna ait bir takım sosyal ve kültürel olarak oluşturdukları birçok kurum birbirinden ayrılarak özerk hale getirilmiştir. Bu çerçevede yetim idareleri Tuna Vilayetinden sonra ikinci kez Girit'te Müslim ve Gayrimüslim şeklinde iki ayrı kurum şeklinde 1869'da İşlam Eytam idaresi ve 1871'de de Hıristiyan Eytam idaresi şeklinde kurulmuştur. Devlet bu kurumları, kuruluşundan 1878 yılına kadar merkeziyetçi bir yapı çerçevesinde yönetmeye çalışmıştır. Denetimleri her ne kadar Vilayet yönetiminde olsa da Müslüman idareleri yerel şer'i mahkemeler ve şura-yı Devlet kanalıyla kontrol altına almaya çalışılmıştır. Diğer yandan devlet, Gayrimüslim Eytam idarelerini şura-yı devletin yanında denetimini ve gelirlerinden bir kısmını Fener Rum Patrikhanesine havale ederek bir bakıma kiliseye siyasi rüşvet vermiştir. 1878 yılında Tuna Vilayetinin özerk hale gelmesinden sonra Girit Vilayeti Müslim ve Gayrimüslim Eytam idareleri uzun bir süre tek olma özelliğini göstermiştir.

Devlet, 1878 yılından sonra Müslim ve Gayrimüslim idarelerindeki merkezîyetçi yapıya son vererek birçok idari yetkisini yerel yönetime devretmiştir. Bu çerçevede vakıflar idaresi ile yetim idareleri birleştirilmiştir. Bu iki idarenin 1878 ve 1880 yılı nizamnameleriyle kuruma birçok sosyal ve ekonomik sorumluluklar yüklemiştir. Bunlardan biri Müslüman ailelerin kimsesiz ve serseri gezen topluma zarar veren çocuklarını ıslah etme, okula ve sanata yönlendirilme gibi sorumluluk yükleyerek ıslahı mümkün olmayanları askeriyeye ve gemilere zorunlu çalıştırılmasıdır. Diğer yandan kuruma Müslüman ailelerinin geçimsizliklerine müdahale etmek, alkol bağımlıları ve fuhuş yapanlarını ıslah görevi gibi sorumluluklar verilerek bir bakıma kurumu Adadaki asayişin sorumlusu konumuna getirmiştir.

Ekonomik olarak Girit Vilayetindeki İslam eytam idarelerindeki sandıklarda Müslüman yetimlerinin nakit veya gayrimenkulleri bulunmaktadır. Bu paralar, kese ve şirket hesabına göre gelişî güzel hatırlı kişilere uzun zaman peşkeş çekilmiştir. Bu ikili sistem devletin zorlamasına rağmen düzeltilememiştir. Sandıklardaki paralar, uzun bir süre Müslüman vasiler ve görevli memurlar arasında değerlendirilemediği gibi yok olmuştur. Hıristiyan terekeleri ise 1856 yılından itibaren vasiyet sistemi çerçevesinde vasi ve din adamlarının elinde değerlendirilememiştir. 1866 Girit İsyanı ve sonrasında

sandıklardaki paraların güvenliği ve değerlendirilmesi amacıyla devlet, iç borçlanma Şeklinde sandıklardan her zaman para almıştır.

Yine Adada Gayrimüslimler için uygulanan vasiyet usulü, dönemin sonunda Müslümanlar için uygulanmaya baŐlayarak azınlık statüsü çerçevesinde medeni hukuka ait her türlü iŐlemler, Cemaat-ı İslamiyeye devredilmiştir.

Genel olarak gerek Müslim ve gerekse Gayrimüslim eytam idarelerinin nizamname, talimatname ve emirleri baŐlangıçtan itibaren düzensiz ve karmaŐık bir Şekilde karŐımıza çıkmaktadır. Düzensiz ve karmaŐık bu nizamname ve emirler, bölgede edinilen tecrübe ile Osmanlı coğrafyasında bulunan diğer eytam idare ve sandıklarının işleyiş ve düzenlenmesine örneklik teşkil etmiştir. Bu süreçte devlet bürokrasisinin Tuna ve Girit vilayetlerindeki eytam idareleri ve sandıklarındaki edindiği tecrübe ile son dönemde hazırlanan 1906 Eytam Nizamnamesi örneğinde olduğu gibi daha düzenli ve detaylı hukuki metinler ortaya konulmuştur.

Kaynakça:

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet ArŐivleri BaŐkanlıđı Osmanlı ArŐivi (BOA)

İrade-Sadaret

I-SD-00013-000615-005-002 (11 Ekim 1868).

I-SD-00013-000615-006-001 (12 Ekim 1868).

I-SD-00013-000615-001-001 (31 Mart 1869).

I-SD-00013-000615-004-001.

İrade-Meclis-i Tanzimat

I-MTZ-GR-00017-00556-002-001 (8 Haziran 1883).

I-MTZ-GR-00017-00583-003-001 (26 Ağustos 1884).

I-MTZ-GR-00019-00634-005-001 (13 Mart 1887).

İrade-Meclis-i Vâlâ

I-MYZ-GR-000634-001-002 (20 Haziran 1886).

Sadaret Mektubi Kalemî

A.) MKT-MHM-00477-00002-001-001 (9 Ocak 1871).

A.) MKT-MHM-00476-00015-002-01. (23 Temmuz 1874)

A) MKT-MHM-00477-00002-004-001 (2 Ağustos 1874).

A.) MKT-MHM-00477-00002-001-001.

A.) MKT-MHM-0477-00002-006-001 (23 Ağustos 1874).

A.) MKT-MHM-00477-00002-003-001 (22 Mayıs 1874).

Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair Evrakı

A.) MKT-NZD-01021-00003-001 (4 Eylül 1873).

Sadaret-Meclis-i Tanzimat

A.) MTZ-GR-00007-00094-001-001 (17 Mart 1887).

Şûrâ-yı Devlet

ŞD-02371-00031-030-001 (14 Ağustos 1861).

ŞD-02371-00031-026-001. (12 Mayıs 1872).

ŞD-02371-00031-036-002. (1873).

ŞD-02372-00032-001-001 (29 Eylül 1875).

ŞD-02373-00014-003001 (13 Haziran 1881).

ŞD-02373-00014-004-002 (15 Haziran 1882).

Yıldız Esas Evrakı

Y-EE-0007-000009-001 (28 Nisan 1878)

Y-EE-0007-000009-001 (28 Nisan 1879)

Yıldız Resmi Maruzat

Y-A-RES-00006-00026-0002-001. (7 Mart 1880).

Y-A-RES-00006-00026-004-001 (3 Temmuz 1880).

Y-A-RES-00006-00026-001-003 (3 Temmuz 1880).

CB. BOA. Vakıflar Genel Müdürlüğü Adalar Şer'iyeye Sicili Defteri

VGM-ŞSC-d-00016.

VGM-ŞSC-d-00049.

Düstur I. Tertip, C. 1, Matbaa-i âmire, H. 1289.

Düstur I. Tertip, Cilt 2, Matbaa-ı Amire, Dersaadet, H. 1289.

Düstur, I. Tertip, Cilt 3, Matbaa-i Amire, Dersaadet. H. 1293.

Düstur I. Tertip Zeyl Cilt 3, Dersaadet, Matbaa-i Amirede Tab' Olunmuştur. H. 1300.

Düstur I. Tertip, Cilt 4, Dersaadet, H. 1299.

Düstur II. Tertip, C. 7, Başvekalet Devlet Matbaası, Ankara, 1941.

Mecmu'a-ı Nizamat-ı Girid, Cilt I, II, III, Hanyada Matbaa-ı Vilayetde Tab' Olunmuştur. H. 1310.

Salname-i Vilayet-i Girit (H. 1310), Vilayet Matbaasında Tab' Olunmuştur.

Araştırma ve İnceleme Eserler

ADIYEKE, N. (1994) Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

ÇANLI M.-KARAVAR H. (2021) "1922-1924 Tarihli Eytam Sandığı İdâne Defterine Göre Antalya Merkez Kazasının Finansal Durumu", Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Yıl 17 Sayı 34 (Güz 2021).

ÇANLI, M. (2020) “Tarihi Süreç İçerisinde Eytam Sandıklarının Mevzuatı ve Karşılaştığı Sorunlar (1851-1920)”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/3.

FİDAN M. (2024) “Para Vakıfları: İktisat Tarihi Açısından Kısa Bir Değerlendirme”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Aralık 2024 Cilt: 26 Sayı:2.

KARA, M. (2007) Girit Kandiye’de Müslüman Azınlık Cemaati (1913-1923), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

KIZILDAĞ PALTA, N. (2023) “Üsküdar Şer’iyye Sicillerine Göre Eytam Mallarının Finansal Kullanımı (1850-1856)”, Kocatepe İslami İlimler Dergisi Journal of Kocatepe Islamic Sciences, cilt/volume: 6, Özel Sayı/Special Issue, (Ekim/October).

MAKSUDYAN N. (2008) Hearing the Voiceless-Seeing the Invisible: Orphans and Destitute Children as Actors of Social, Economic and Political History in the Late Ottoman Empire, Sabancı Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

MANSEL, A. (1988) Ege ve Yunan Tarihi, Ankara,

- PINAR, H. (2008) "Diplomasi ile Siyasetin BirlikteliĐi: Girit İsyanı ve Ali Paşa", SDÜ Fen Edebiyat Fakóltesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.18, Aralık 2008.
- SİVRİDAĞ, A. (1990) Girit İhtilal Tarihi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ŐENİŐIK P. (2016) "Girit'te Yetim Olmak: Muhtariyet İdaresi ve Akraba Meclisleri", Türkiyat Mecmuası, C. 26/1, 2016.
- YÜKSEL, A. (1998) "Osmanlı Devleti'nde Dul ve Yetimler", Őarkiyat Mecmuası VIII, İstanbul.